

## ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

**Постановка проблеми.** Розвиток Держави і технічного прогресу потребує добре підготовлених фахівців у різних сферах виробництва. Важливим є залучення саме українських фахівців до найбільших та найважливіших галузей виробництва, господарства, яке впливає на підвищення статусу країни, її потенціалу та місця на світовій арені. Але задля цього українські фахівці абсолютно в усіх галузях повинні мати достатні професійні знання та навички, а також бути добре обізнаними з існуючим законодавством. Не можливо бути справжнім спеціалістом, фахівцем у окремій галузі і бути повністю відокремленим від чинних законодавчих актів, адже саме в них міститься багато стандартів, положень та обмежень щодо будь-якого виду трудової діяльності в Україні. Саме для того, щоб бути гідним українським фахівцем у будь-якій галузі, він повинен, окрім всього іншого, знати норми чинного законодавства, які стосуються його діяльності, слідкувати за їх змінами та розуміти їх, як того вимагає Держава. Саме тому для сучасної України є дуже важливою правова освіта фахівців різної категорії. У наш час на зміну «знанцевому» підходу, який забезпечував загальне уявлення про способи виконання певної діяльності та сформованість загальнопрофесійних умінь, прийшов компетентністний підхід. Освіта повинна відповідати інтересам та вимогам суспільства. Основною ціллю освіти є підготовка кваліфікованого працівника відповідного рівня і профілю, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє професією та орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності [1].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню питань застосування компетентністного підходу у формуванні майбутніх фахівців присвячені роботи Г. І. Ібрагімова, В. І. Байденко, А. Г. Бермус, Ю. Ф. Зіньковського, Г. О. Мірських. Питання професійної компетентності розглядається в працях В. В. Ковальчук, О. В. Чубарук (стосовно розвитку професійної компетентності вчителів філологічного профілю), Н. М. Болюбаш, С. М. Горобець, К. О. Кирей (формування професійної компетентності майбутніх економістів), В. В. Кулешова, В. В. Мальована (особливості професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів). Проблеми підготовки інженерно-педагогічних кадрів економічного профілю висвітлені в наукових працях І. В. Каук (визначені професійно-важливі якості особистості інженера-педагога), В. С. Кошелевої (розроблена модель формування проєктувальних умінь інженерів-педагогів економічного профілю), С. В. Хоменко (виявлені особливості формування економічних знань у інженерів-педагогів). Проблеми правової компетентності присвячені дослідження Я. В. Кічук, А. І. Романової (щодо компетентністного підходу до правової освіти студентів), І. В. Безукладнікової (виявлені умови формування правової компетентності учнів), Т. Є. Зульфугарзаде, О. В. Кудряшової (стосовно правового навчання економістів). Формуванню правової компетентності та правовому навчанню інженерів-економістів присвячені роботи Д. В. Коваленко, в яких зроблено акцент саме на педагогічну діяльність майбутнього інженера-педагога. Проте недослідженою є правова компетентність інженерів-педагогів економічного профілю.

**Постановка завдання.** Метою публікації є визначення сутності правової компетентності інженерів-педагогів економічного профілю із метою підвищення якості майбутньої професійної діяльності у відповідності до вимог сучасної освіти.

**Виклад основного матеріалу.** У наш час науковці досить часто звертаються до поняття компетентність. Дж. Равен розумів компетентність як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а

також розуміння відповідальності за свої дії. Бути компетентним – означає мати набір специфічних компетентностей різного рівня [2]. О. Спірін висловлює свою думку про компетентність як про складну інтегровану характеристику особистості, під якою розуміється сукупність знань, умінь, навичок, ставлень, досвіду, що разом дає змогу ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або певної діяльності [3]. А. Г. Бермус вважає, що компетентність являє собою системну єдність, що інтегрує особистісні, предметні, інструментальні особливості і компоненти [4].

У 2004 році було проведено всеукраїнський форум із питань модернізації системи освіти України, підсумки якого знайшли відбиток у Проекті ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному», 2004 року. Саме у цьому документі вперше в Україні було визначено поняття компетентності як інтегрованої якісної характеристики особистості, своєрідного результативного блоку, сформованого досвідом, знаннями, вміннями, відношеннями, поведінковими реакціями особистості студента [5].

Зазначимо, що поряд із поняттям компетентність часто застосовують поняття компетенція в досить різних взаємовідносинах між собою. Деякі науковці застосовують ці поняття як синоніми, деякі вважають компетенції складниками компетентності, деякі вважають компетентність – здатністю до діяльності на основі здобутих знань, а компетенції – коло повноважень певної особи. У тлумачному словнику С. І. Ожегова компетенція визначається як коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний; коло чийось повноважень, прав [6]. В. І. Байденко вважає, що компетенція – це здатність робити щось добре, ефективно в широкому форматі контекстів із високим ступенем саморегуляції, саморефлексії, самооцінки, з швидкою, гнучкою й адаптивною реакцією на динаміку обставин і середовища [7]. Т. П. Кобильник тлумачить компетенції як сукупність здібностей реалізації свого потенціалу (знань, умінь, досвіду) для успішної творчої діяльності з урахуванням розуміння проблеми, подання прогнозованих результатів, визначення причин, що перешкоджають діяльності, пропозиції щодо усунення їх, здійснення необхідних дій та оцінки прогнозованих результатів [8].

Аналіз наукової літератури дає можливість зробити висновок, що немає єдиного визначення поняття компетентності, оскільки автори звертають увагу на різну характеристику цього поняття. На нашу думку, компетентність – більш ширше поняття – це володіння компетенціями, яке має своє відображення в готовності і здатності особи до діяльності, в самій ефективній діяльності та в ставленні особи до виконуваної діяльності та до її результатів. Отже, це інтеграція компетенцій особи з її психологічними, фізіологічними, соціологічними властивостями організму. Компетенції ж, на нашу думку, – це сукупність знань, навичок, умінь та інших властивостей особи, які вона отримала в процесі навчання, отримання досвіду та життя взагалі. Знання та навички, вміння можуть бути здобуті (компетенції), але ж не всякі знання (компетенції) можуть себе проявити в конкретній ситуації (компетентність).

Останній час в освіті багато уваги приділяється компетентнісному підходу, який з'явився на початку 80-х років минулого століття. Цьому є приклад статті В. деЛандшеєр «Концепція мінімальної компетентності». Однак це все ж були нариси понять компетентність, професійна компетентність тощо. Вже згодом предмет дослідження розширювався і компетентнісний підхід у сучасній освіті є основоположним. Ми підтримуємо це і вважаємо, що саме освіта особи та її професійне навчання на основі визначення компетенцій, які є необхідними для оволодіння та виконання певних дій майбутньої професії, може виховати гідного спеціаліста в тій чи іншій галузі. Компетентнісний підхід – це своєрідна реакція професійної освіти на зміни, які відбуваються на ринку праці, який пред'являє молодим спеціалістам нові вимоги. Ми поділяємо та дотримуємося думки Т. П. Кобильника [8] щодо розподілу компетентностей на ключові – основні, які допомагають людині в будь-якій діяльності, загальногалузеві – які формують у людини поняття щодо тієї чи іншої галузі науки, її застосування у житті та

предметні – які формують базові знання щодо конкретного предмету в процесі навчання та їх застосування.

На основі основних ідей компетентнісного підходу, визначених Л. О. Філатовою [9], розкриємо особливості цього підходу:

1) Компетентність можна проявити, оцінити та вдосконалити лише в діяльності, в конкретній ситуації.

2) Компетентність – це сукупність інтелектуальних особливостей людини разом з її психологічними, фізіологічними, соціологічними властивостями організму.

3) Компетентнісний підхід формується на основі визначення основних вмінь, знань (компетентностей) для кожної професії окремо.

4) Навчальний процес спираючись на компетентнісний підхід формується від загального до приватного (від кінцевого результату, мети до формування самого процесу).

5) Компетентність не є характеристикою самого процесу формування гідного спеціаліста, а характеризує його мету – самого спеціаліста.

6) Компетентності формуються не тільки в процесі навчання особистості, а й на протязі всього життя під впливом навколишнього середовища.

7) Компетентність спеціаліста складається не з оволодіння конкретним переліком знань, вмінь та навичок разом із хорошими психологічними, фізіологічними, соціологічними властивостями, а із здатності особи до компетентної діяльності в конкретній ситуації.

8) Компетентнісний підхід виник у результаті частих змін вимог до спеціалістів на ринку праці.

9) Відповідно до компетентнісного підходу основним результатом сучасної освіти має бути не засвоєння знань, а придбання випускником відповідних компетентностей у різних галузях.

Аналізуючи зазначені вище положення, вважаємо, що *компетентність* – це інтегративна якісна характеристика особистості, яка включає в себе різноманітні компетенції (знання, уміння навички, досвід) у поєднанні з емоційно-ціннісним ставленням, мотиваціями, особистісними характеристиками та розгорнутою рефлексією, що дозволяє особі ефективно діяти та вирішувати особистісні та суспільні завдання, які виникають у процесі життєдіяльності.

*Компетенцію* розуміємо як структурний компонент компетентності, що включає в себе знання, уміння, навички, які формується в процесі безпосереднього навчання особистості, отримання досвіду, життя взагалі та є оцінною характеристикою особи, яку можна визначити шляхом проведення тестувань.

Оскільки склад компетентностей дуже різноманітний, вчені намагаються певним чином згрупувати їх. Наприклад, виділяють такі види: професійна, педагогічна, психологічна, комунікативна, управлінська тощо. Розглядаючи проблему професійної компетентності, А. К. Маркова визначає такі її характеристики: компетентність не отожднюється з освіченістю людини, компетентність – це поєднання психічних якостей, які дають змогу діяти самостійно та відповідально, основою для висновків про компетентність людини є оцінка кінцевого результату діяльності, компетентність є характеристикою окремої людини і проявляється в результатах її діяльності [10]. Професійна компетентність учителів філологічного профілю, як вважає О. В. Чубарук, це здатність педагога виконувати професійну діяльність на основі здобутих знань, набутих умінь, навичок зі спеціальності, досвіду, способів мислення, особистісних якостей, цінностей і ставлень, інтересів і прагнень, як готовність нести відповідальність за реалізацію прийнятих рішень у процесі професійної діяльності [11]. Сучасна австралійська дослідниця Х. Хантлі (Н. Huntly) поняття «професійна компетенція» визначає як гармонійне поєднання професійних знань, умінь і навичок, які розподіляються на три групи: професійні знання (знання змісту, учнів, вміння вчити і вчитися); професійна діяльність (уміння планувати власну діяльність, створення сприятливих умов навчання, оцінювання процесу навчання); професійні зобов'язання (активна участь у навчально-виховному процесі,

лідерство і креативність, виховання морально-етичних цінностей) [12]. Безумовно, розглянуті підходи не вичерпують усю різноманітність варіантів визначення структурних компонентів професійної компетентності майбутнього фахівця.

На підставі аналізу наукових досліджень професійну компетентність розуміємо як якісну характеристику особистості, що включає в себе спеціальні знання, уміння та навички, необхідні для конкретної професії, професійно важливі якості особистості, результат професійного досвіду, накопиченого протягом професійного життя та діяльності, мотивації та здатність до професійного розвитку, які дають можливість фахівцю здатність правильно оцінювати професійну ситуацію та приймати з цим потрібне, вірне та оптимальне рішення. Професійна компетентність складається з ключових, базових та спеціальних компетенцій. Вона постійно перетинається з іншими видами компетентностей (інформаційна, правова, комунікативна, мовна), які є складовими частинами професійної компетентності і без наявності яких професійна компетентність фахівця тієї або іншої галузі не може бути повноцінною.

Щоб бути гідним українським фахівцем у будь-якій галузі, який буде здатен, завдяки своїй діяльності, покращити стан, якість того чи іншого виробництва, відповідати вимогам сучасних роботодавців, гідно виконувати свої трудові обов'язки, він повинен, окрім всього, знати норми чинного законодавства, які стосуються його діяльності, слідкувати за її змінами та розуміти їх, як того вимагає держава.

Так, М. В. Горбушина [13] визначила, що правова компетенція спеціаліста соціальної роботи представляє собою сукупність якостей, відображаючих ступінь кваліфікацій, рівень правових знань, умінь, навичок, готовності та здібностей, пов'язаних із здійсненням комплексу заходів з правової підтримки та захисту населення, і є однією з основних складових процесу професійної підготовки спеціаліста, в структурі якої важливими є мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний компоненти, а також професійно-особистісні якості. Спираючись на результати аналізу наукового фонду з проблематики компетентнісного підходу, Я. В. Кічук робить висновок про те, що правова компетенція є не лише однією з інтегративних стосовно особистості студента, а й виступає інваріантною характеристикою, тобто неодмінною у смислі обов'язковості, вагомості, постійності. У згорнутому вигляді ця компетенція може бути конкретизована через такі параметри результативності, як-от: «знати», «вміти», «досягати», «відповідати» [14]. Російський науковець І.В. Безукладнікова визначає правова компетенцію як сукупність здібностей та особистісно-вольових настанов, визначаючих для людини здатність та прагнення урівняти свою соціальну поведінку з правом та іншими існуючими в суспільстві нормами [15].

Ми вважаємо, що правова компетентність – це якісна характеристика особистості, що включає в себе знання норм моралі та права, уміння та навички застосування даних норм у повсякденному житті, здатність та готовність до підвищення рівня правової компетентності протягом усього життя. Правова компетентність складається з ключових, базових та спеціальних компетенцій, які мають різні рівні формування та прояву.

Перший рівень – формування ключових правових компетенцій, яке відбувається з моменту народження особи до її професійно спрямованого навчання.

Другий рівень – формування базових правових компетенцій, яке відбувається з моменту визначення особи щодо майбутньої професійної діяльності та до закінчення вищого навчального закладу.

Третій рівень – формування спеціальних правових компетенцій, яке відбувається в процесі самонавчання та підвищення своєї кваліфікації.

Щодо правової компетентності, то, на нашу думку, вона формується й виявляється в кожній особистості по-різному. На формування правової компетентності особи за наявності правових компетенцій впливає характер особи, її психологічні та психічні особливості, здатність до засвоєння викладеного матеріалу, рівень інтересу до отриманого матеріалу тощо. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що не всі особи володіють правовою компетентністю. Так, особа від 0 до 5-6 років не має правової компетентності, тому що

тільки починає засвоювати основні норми моралі та ще не здатна до їх застосування в суспільстві.

Особа від 5-6 років має загальну правову компетентність. Не можна знайти особи, яка б в цьому віці жодного разу не вступала в правовідносини. Наприклад, придбання продуктів харчування в магазині – здійснення договору роздрібної купівлі-продажу, що регулюється нормами цивільного права, участь у демонстраціях, зборах – регулюється нормами Конституції України, отримання соціальних виплат, допомоги – регулюється нормами законодавства про соціальний захист населення тощо.

Особа від 18-22 років, яка розпочала трудову діяльність, має професійно-правову компетентність. Для виконання трудових функцій відповідно до обраної професії особа вступає в трудові відносини з підприємствами, організаціями, установами, фізичними особами, застосовує нормативні положення в процесі виконання трудової функції.

Правова компетентність інженера-педагога економічного профілю на підставі аналізу наукової літератури визначаємо як інваріантну (необхідну) характеристику інженера-педагога економічного профілю, яка відображає рівень засвоєння правових знань, вмінь, навичок (компетенцій), необхідних для інженерної, педагогічної та економічної діяльності фахівця, його готовність та здібності до застосування правових норм при розв'язанні трудових задач, виконанні трудових функцій, при вирішенні завдань, що виникають у повсякденному житті, здатність, бажання та наявність мотивації інженера педагога економічного профілю до постійного підвищення рівня своєї правової компетентності шляхом самонавчання, підвищення кваліфікації. Таким чином, інженер-педагог економічного профілю, на нашу думку, повинен володіти як загальною, так і професійно-правовою компетентністю, а також мати ключові базові та спеціальні правові компетенції.

**Висновки.** На вищі навчальні заклади покладено завдання закласти базу щодо формування правової компетентності фахівців, після чого інженери-педагоги економічного профілю, отримавши відповідну освіту, будуть конкурентоспроможними поряд із фахівцями, які вже мають досвід роботи, здатними до швидкого реагування щодо змін у трудових функціях, самостійного пошуку та впровадження в діяльність чинних нормативних актів, оцінки ризиків діяльності відповідно до законодавства тощо.

**Перспективи подальших досліджень.** У рамках подальшого наукового дослідження потребують розробки теоретичні та дидактичні основи формування правової компетентності майбутніх інженерів-педагогів економічного профілю, методичне забезпечення додаткових навчальних курсів.

### Список використаних джерел

1. Кобильник Т. П. Компетентністний підхід при вивченні «Математичної інформатики» у педагогічному університеті [Електроний ресурс] / Т. П. Кобильник // Інформаційні технології та засоби навчання : електронне фахове наукове видання / Ін-т інформаційних технологій і засобів навчання – 2011. – Вип. 2. – Режим доступу до статті:<http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/content/07ktrupa.html>.
2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе / Дж. Равен. - М.: Когито-Центр, 2002.
3. Спирін О. М. Компетентістний підхід у проектуванні професійної підготовки вчителя інформатики / О. М. Спирін // Вища освіта України. – К., 2008. – № 1. – С. 110–116.
4. Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании [Электронный ресурс] /А. Г. Бермус. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm>
5. Освітня політика та освіта «рівний – рівному»: проект ПРООН / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання Національної академії педагогічних наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: [http://www.ime.edu.ua.net/osv\\_pol.html](http://www.ime.edu.ua.net/osv_pol.html)

6. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 1992. – Режим доступа: <http://www.ozhegov.org/words/12877.shtml>
7. Байденко В. И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант): материалы ко второму заседанию методологического семинара, монография / В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 19.
8. Кобильник Т. П. Компетентнісний підхід при вивченні «Математичної інформатики» у педагогічному університеті [Електронний ресурс] / Т.П. Кобильник // Інформаційні технології та засоби навчання : електронне фахове наукове видання / Ін-т інформаційних технологій і засобів навчання. – 2011. – Вип. 2. – Режим доступу до статті: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/content/07ktrupa.html>
9. Филатова Л. О. Преимущество общего среднего и вузовского образования / Л. О. Филатова // Педагогика. – 2004. – № 8. – С. 63–66.
10. Маркова А. К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М., 1996. – С. 8.
11. Чубарук О. В. Теоретичні засади розвитку професійної компетентності вчителів філологічного профілю [Електронний ресурс] / О. В. Чубарук // Народна освіта : електронне фахове наукове видання / Київ. обл. ін-т післядипломної освіти пед. кадрів, Ін-т педагогіки АПН України, Міжнародний освітній фонд ім. Ярослава Мудрого. – 2012. – Вип. 1 (16). – Режим доступу до статті: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/16/statti/chubaruk.htm>
12. Черній Л. В. Класифікація професійних компетенцій вчителя-початківця зарубіжними науковцями / Л. В. Черній // Вісник Черкаського університету. Сер.: Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 137. – С. 90–94.
13. Горбушина М. В. Формирование правовой компетентности у будущих специалистов социальной работы в процессе профессиональной подготовки в вузе: дис. ... канд. пед. наук спец.: 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / М. В. Горбушина. – Ульяновск, 2007. – 210 с.
14. Кічук Я. В. Правова компетенція – інваріантна суб'єктна характеристика сучасної студентської молоді [Електронний ресурс] / Я. В. Кічук. – Режим доступу до статті: [http://intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog\\_editions\\_emagazine\\_pedagogical\\_science\\_vypuski\\_n3\\_2010\\_s\\_t\\_13/](http://intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_s_t_13/)
15. Безукладникова И. В. Правовая компетентность учащихся и условия ее формирования [Электронный ресурс] / И.В. Безукладникова // Персональный сайт И.В. Безукладниковой. - Режим доступу до статті: [http://innvik.ucoz.com/index/pravovaja\\_kompetentnost\\_i\\_uslovija\\_ee\\_formirovaniya/0-49](http://innvik.ucoz.com/index/pravovaja_kompetentnost_i_uslovija_ee_formirovaniya/0-49)

**Лазарчук Г. В.**

*Правова компетентність інженера-педагога економічного профілю*

Обґрунтовано необхідність формування правової компетентності інженерів-педагогів економічного профілю. Визначено співвідношення понять «компетенція» і «компетентність», «професійна» та «правова компетентність». З'ясовано рівні формування правової компетентності, визначені види прояву правової компетентності. Сформульовано поняття «правова компетентність інженера-педагога економічного профілю».

**Ключові слова:** компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, правова компетентність, рівні правової компетентності, інженер-педагог економічного профілю, професійна підготовка.

**Лазарчук А. В.**

*Правовая компетентность инженера-педагога экономического профиля*

Обоснована необхідність формування правової компетентності інженеро-педагогов економічного профіля. Определено соотношение понятий «компетенция» и «компетентность», «профессиональная» и «правовая компетентность». Выяснены уровни формирования правовой компетентности, определены виды проявления правовой компетентности. Сформулировано понятие «правовая компетентность инженера-педагога экономического профиля».

**Ключевые слова:** компетентность, компетенция, компетентностный подход, правовая компетентность, уровни правовой компетентности, инженер-педагог экономического профиля, профессиональная подготовка.

**A. Lazarchyk**

*Legal Competence of Engineer Pedagogue of Economics*

The article identified the need for the formation of legal competence of engineers pedagogues of economics. On the basis of analysis of the existing literature were formulated the concepts of «competence» and «competencies». Clarified the level of formation of legal competence, the manifestation of certain types of legal competence. Formulated the concept of legal competence engineers pedagogues of economics.

**Key words:** competence, competencies, competitive approach, legal competence, levels of legal training, teacher-engineers of economics, professional training

*Стаття надійшла до редакції 21.09.2012 р.*